

ALMA MATERIN ISOVELI VALVOO

Feministitutkijoiden tunnustuksia akateemisesta arvioinnista

SQS
1/2022

28

Pervopeili
Katsaus

Alma materilla viitataan siihen korkeakouluun tai yliopistoon, jossa tutkija tai opettaja on suorittanut akateemisen tutkintonsa. *Alma mater* on latinaa, ja se tarkoitti alun perin, antiikin Roomassa, maaäiteinä pidettyjä jumalattaria, kertoo Wikipedia (https://fi.wikipedia.org/wiki/Alma_mater). Ajatus hoivaavasta maaäidistä omaksuttiin akateemiseen maailmaan keskiajalla perustetussa Bolognan yliopistossa, maailman vanhimmassa yliopistossa, jonka motto oli ”Alma mater studiorum” eli ”opintojen hoitava äiti”.

Nyky-yliopistoa ei luonnehdi niinkään hoiva, vaan pikemminkin kiire ja kilpailu. Usein naistapaiseksi mielletyn hoivaamisen ja parantamisen sijaan tutkimuksesta ja työskentelystä yliopistoissa tuntuukin tulleen yleensä miestapaisena pidettyä aggressiivista kyynärpäätäktiikan käyttöä, kilvoittelua paremmuudesta ja jatkuvaa huippusuoritusten tavoittelua, vaatimusta ja suoritusten arviointia. Jo opiskelijat ovat kovilla, ja *alma materiin* vielä opintojensa jälkeenkin jäävät saavat tottua työssään toistuvaan arvioitava olemiseen. Akateeminen työ on jatkuvaa lupin alle antautumista. Ajatus yliopistojen maaäideistä tai feminiinisistä jumalattarista on jäänyt kaikkialla valvovan pikkusieluisen isoveljen peukalon alle. Sen sijaan, että tieteen tekeminen tuntuisi parantavalta, se on liian usein pikemminkin stressaavaa ja hajottavaa, toisinaan jopa sairastuttavaa.

Akateeminen arvioitava olemisen herättää paljon tunteita, kuten herättää myös arvioiminen. Usein näistä tunteista ja kokemuksista puhutaan

epävirallisissa yhteyksissä luotettujen kollegoiden tai läheisten kanssa. Tunteiden purkaminen ja usein hankalien kokemusten muistelu ja sanoiksi pukeminen on parhaimmillaan kollegiaalista jakamista, puhdistavaa tunnustamista ja yhtä aikaa sekä terapeutista että poliittista yhteistoimintaa. Meillä kirjoittajilla on kullakin ollut mahdollisuus uramme eri vaiheissa keskustella arviointiin liittyvistä kokemuksista sekä yhdessä että erikseen kollegamme ja ystävämme Leena-Maija Rossin kanssa, ja koska tällaiset kokemuksia purkavat keskustelut ovat olleet paitsi puhdistavia myös silmiä avaavia sekä näkemystä syventäviä, haluamme jakaa tässä kirjoituksessa tunteitamme ja kokemuksiamme vastaavanlaisella tavalla myös julkisesti. Pyrimme kirjoituksessamme kertaamaan arvioinnin kokemuksia, joiden uskomme auttavan muitakin arviointien laatimisen ja vastaanottamisen tunnemyrskyissä.

Tavoitteenamme on tunnustaa ja tunnistaa akateemiseen arviointiin liittyviä kokemuksiamme ja niitä tunteita, joita arviointi meissä herättää. Kirjoituksemme sekaan olemme koonneet joukon Post-it-muistilappuja ensimmäisistä hajanaisista ajatuksistamme siitä, mitä arvioinneissa niin arvioijina kuin arvioitavina olisi hyvä muistaa ja pitää mielessä. Kutsumme lukijoita jatkamaan tällaisten toisiamme akateemisessa työssä hoivaamaan pyrkivien muistilappujen tekoa ja jakamista samalla kun toivomme, että tästä kirjoituksesta olisi myös muutoin iloa ja hyötyä mahdollisimman

Hannele
Harjunen,
Sanna
Karkulehto
ja
Tuija
Saresma

monille. Ainakin meille kirjoittajille tämän tekstin tuottaminen ja prosessointi yhdessä – arviointiin ja arvioitavana olemiseen liittyvien tunnustusten jakaminen ja kuuleminen – on ollut merkityksellistä.

Tunnustuskulttuuriin voi, ja on monesti syytäkin, suhtautua kriittisesti. Foucault’laisittain ajatellen tunnustaminen on teknologia, jonka avulla itseä on muokattu ja muokataan, myös yhteydessä moderniin valtiolliseen hallintaan. Foucault’n (1975) kuuluisa teesi tarkkailemisesta ja rankaisemisesta liittyy siihen, että modernisoituva ihminen alkoi sisäistää tarkkailun mekanismeja osaksi itsetarkkailua samaan aikaan, kun modernisoituva yhteiskunta kykeni erilaisin tarkkailun, normalisointien ja poissulkemisen tekniikoin tuottamaan sellaisia tottelevaisia ja kurinalaisia yksilöitä kuin se kansantaloudellisesti ja tuotannollisesti tarvitsi. Siinä missä uusliberaalin, nykyisin lähinnä kilpailuun ja tulosten mittaamiseen keskittyvän ja miestapaisten akatemian yli ulottuva foucault’lainen panoptikon, orwellilainen isoveljen valvova silmä, on hallinnan keino, näyttäytyy puhuminen toiminnasta valvovan silmän alla meille naistapaisten. Sen sijaan, että pitäisimme tässä tunnustamista naiivina antautumisena foucault’laisen biovallan alaiseksi, tunnustuksellisuus voidaan nähdä Laura Saarenmaan (2007) tavoin myös ”kädenojennuksena kohti empaattista yhteisöä, jonka ymmärrystä ja hyväksyntää puhuja tunnustuksellaan tavoittelee”. Silloin tunnustuk-

ARVIOIJANA MIETIN,
MITEN HALUAISIN
OMAA TEKSTIÄNI
TAI OMIA
TUTKIMUKSELLISIA
JA
OPETUSANSIOITANI
KOMMENTOITAVAN.

-En ole
arvioijana
ylimielinen.

-En vähättele
arvioinnissani
toisten
tekemää työtä.

UUDELLEEN-
MAADOITTAMINEN:
muistan arviointia
vastaanottaessani,
että kyseessä on
vain yhden ihmisen
mielipide
tai
näkemys.

Kokoan niin arvioijana
kuin arvioitavana
tukiryhmän vertaisis-
tani, joiden kanssa
keskustella ja jakaa
kokemuksia ja jotka
tuottavat
suhteellisuudentajua
silloin, kun sitä ei
itselläni ole.

selliseen sävyyn puhuminen ei ole individualistinen (psykologinen) teko, vaan tunnustuksellinen puhe suunnataan kuulijalle. Tunnustuksellisella teolla tavoitellaankin tällöin yhteisön – vaikkapa hoivaavan *alma materin* – jäsenyyttä samalla, kun ollaan tietoisia siitä, että jokainen tunnustava subjekti on tiettyssä historiallisessa todellisuudessa – esimerkiksi prekaarissa akateemisessa maailmassa – kamppaileva sosiaalinen toimija. Kun haavoittumisen kokemusten

jakamisen äärellä syntyvä tunnustuksellinen yhteisö muotoutuu naistapaisten tai mielestämme suorastaan feministisissä hoivaavissa ja kannattelevissa suhteissa, se ei Saarenmaata mukaillen ole enää riippuvuus- tai valtasuhde, vaan kenties myös, kuten tahdomme ajatella, feministinen ja jopa queer toisin tekemiseen perustuva voimavara.

Olemme koonneet tähän kirjoitukseen fragmentteja meidän kolmen kirjoittajan käymistä keskusteluista arvioiduksi tulemisen ja arvioimisen kokemuksista sekä kaikuja niistä keskusteluista, joita olemme käyneet muiden akatemiassa toimivien kanssa näistä aiheista. Tulomme eri tieteenaloilta, mutta olemme kaikki feministisiä tutkijoita. Tämä on keskeinen tekijä arvioitavana olemisessa: yhtäältä feministisen tutkimuksen ja meidän kohdallamme nimenomaan sukupuolentutkimuksen tekeminen on, samalla tavoin kuin monitieteisyys tai tietei-

denvälisyys, meitä toisinaan marginalisoiva ja joissakin arvioissa (so. joissakin feministisen viitekehyksen ulkopuolelta tulevien arvioissa) jopa dismeritoiva tekijä, vaikka meille itsellemme se tarkoittaa tieteenalakohtaisen ja tutkimuksellisten raja-aitojen ylittämistä ja laaja-alaisuutta kapean, disiplinaarisen erikoistumisen sijaan. Toisaalta marginaalinen asema mahdollistaa arviointiin liittyvän vallan tarkastelun tietyn kaksoisstandardin ja queerinkin katseen kautta niin arvioinnin kohteena kuin tekijänä.

Jatkuvasti luupin alla

Arviointityö ja arvioinnin kohteena oleminen on akateemisen elämän arkipäivää, halusimme sitä tai emme. Se on keskeinen osa akateemista työnpöytäkuva. Meitä arvioidaan ja me arvioimme muita tutkijoina, opettajina ja asiantuntijoina jatkuvasti, olipa kyse tutkimusrahoituksen tai työpaikkojen hausta, opetustaidosta, ohjaamisesta, julkisista esiintymisistä, uralla etenemisestä tai tutkimuksen ja tutkimustulosten määrästä ja laadusta.

Yliopistoista onkin vuosien mittaan muokattu instituutioita, joissa jokaisen työntekijän jokaisesta siirtoa tarkkaillaan ja joissa meidät asetetaan käymään keskenämme uusliberalistista tuloksellisuuskisaa. Yliopistoissa työskenteleville lukuisat tuloksellisuutta mittaavat ohjelmat ja järjestelmät ovat tuttuakin tutumpia, sillä sen lisäksi, että arvioimme ja mittaamme muita, vastuu omien tulostemme seuraamisesta ja il-

Pyrin arvioinnissani rekentavaan kommentointiin, en lyttää.

TOIMIN ARVIOIJANA MAHDOLLISIMMAN DIPLOMAATTISESTI.

Jos kirjoittamani viesti on ärhäkkä, annan sen hautua yön yli ja pehennän myöhemmin; tarpeen tullen kysyn kollegalta arviota viestin sävystä ennen send-nappulan painamista.

**NUORI TUTKIJA:
etsi itsellesi akateeminen mentori tai jopa useita mentoreita.**

**VARTTUNEEMPI TUTKIJA:
tarjoudu itse mentoriksi itseäsi nuoremmille kollegoille.**

moitusvelvollisuudesta on säilytetty meille itsellemme. Tehokkuuttamme ei siis tarkkaile pelkkä instituution valvova silmä, vaan me tarkkailemme sitä myös itse. Tämän lisäksi tutkijoiden on pakko antautua säännöllisesti ulkopuolisen arvioinnin kohteeksi, jos he mielivät julkaista tutkimustuloksiaan, saada tutkimusrahoitusta tai edetä urallaan. Meidän on myös pakko toimia osana valvontakoneistoa ja arvioida toisia, sillä se on keskeinen osa akateemista toimijuutta ja liittyy keskeisesti uraportilla etenemiseen. Mitä pidemmälle urallamme

etenemme, sitä enemmän toimimme itse arvioijina. Akateeminen toimijuus edellyttää siis sekä arvioinnin kohteena olemista että arvioiden laatimista. Myös jälkimmäisen toiminnan avaaminen ja siitä keskusteleminen voi olla feminististä, toisia ja itseäkin hoivaavaa toimintaa, johon voi liittyä myös kapinaa: arvioijan ei tarvitse toimia omaa valta-asemaansa korostaen ja jopa väärinkäyttäen, vaan toisen, arvioitavan, asemaan asettuen ja rakentavasti arviointiin suhtautuen.

Feministinen ja/tai queer orientaatio tunnetusti lisää arvioinnin kohteena olemiseen ja arviointiin vielä omanlaisensa sävyn tai tason. Feministinen ja/tai queer tieto voi näyttäytyä dismeriittinä, tai sitä ei nähdä erityisenä osaamisen alueena.

ESIMERKKI 1: Perinteisen tieteenalan koulutuksen saaneen, sittemmin myös sukupuolentutkimukseen paneutuneen tutkijan työnhakuun liittyvässä arvioinnissa perinteisen tieteenalan

arvioijat toteavat hänen opetuskokemuksestaan näennäisen neutraalisti mutta tässä asiayhteydessä piikikkäästi, korostaen "vain" sukupuolentutkimuksen ja feministisen teorian opetuskokemusta ikään kuin se olisi muuta opetuskokemusta vähäisempää: "She has extensive experience in teaching gender studies and feminist theory."

Oma lukunsa ovat julkisuudessa esitetyt "arviot" ja tutkijoiden sekä heidän tutkimusaiheidensa mustamaalaamiset. Tällaisen pahantahtoisen leimaamisen kohteena ovat usein juuri sukupuolentutkijat ja queer-tutkimusta tekevät tutkijat. He joutuvat esimerkiksi sosiaalisessa mediassa edustamansa tieteenalan vuoksi toistuvasti hyökkäysten ja maalituksen kohteiksi.

Jatkuvan tarkkailun alaisena ja arvioinnin kohteena oleminen on raskasta. Olemme kaikki varmasti kokeneet, etteivät arviot ja arvioinnit ole todellakaan yksinomaan myötäsukaisia. Arviointi on harvemmin ainoastaan miellyttävä kokemus, vaikka positiivisia arvioita voi olla ilahduttavaa laatia ja vastaanottaa. Parhaassa tapauksessa kriittinenkin arviointi esitetään kuitenkin riittävän rakentavasti ja kannustavasti, arvioitavan tutkimusta ja uraa tukien ja tehtyä työtä arvostaen. Yleisempi kokemus vaikuttaa siltä olevan, että arviointien vastaanottaminen tuntuu epäreilulta tai lannistaa. Näiden kokemusten haavoittavuutta voi miettiä myös siltä kannalta, miten itse toimimme arvioijina. Ovatko arviointimme tylyjä tai loukkaavia, vai pystymmekö esittämään kriittisetkin huomiot kannustavasti? Arvion tekijän on ehkä arvioitavaa helpompi ymmärtää, että hyvä arvio ei välttämättä ole kehuva arvio – eniten hyötyä voi ollakin kriittisestä lausunnosta, jos se on perustellusti kirjoitettu, osoittaa kehittämisen paikat ja sisältää kehittämishojeita.

Akatemiassa työtä tekevä joutuu elämään jatkuvasti myös eriasteisten hylkäämiskokemusten kanssa. Tämä voi olla henkisesti raskasta, ja vaikutukset

saattavat olla kauaskantoisia. Tiedämme väitöskirjantekijöitä, jotka ovat lopettaneet tutkimuksen tekemisen alentuvien ja väheksyvien refereelautuntojen jälkeen; tiedämme senioritutkijoita, jotka ovat vaihtaneet alaa, kun vuosien jatkuvasta hakemisesta ja erinomaisista arvioista huolimatta vakinainen työsuhde tai rahoitus ei ole osunut kohdalle. Tiedämme myös niitä, jotka eivät herkeämättömän kilpailun ja (ehkä toistuvan) loppuunpalamisen takia enää pysty jatkamaan työskentelyään akateemisella eivätkä oikein millään muullakaan uralla. Osalle myös arvioijana toimiminen tuntuu vieraalta, jopa mahdottomalta siihen liittyvän, monesti näkymättömäksi jäävän vallankäytön takia.

Akateemisen arvioinnin kohteena olemisen ja akateemisten arvioiden laatimisen voi sanoa olevan lajeja, joihin oppii vähitellen – jos oppii. Nykymuotoisen arvioinnin ankaruus tulee kuitenkin monelle aloittelevalle tutkijalle yllätyksenä. Akateemista työtä tehdään usein henkilökohtaisesta kiinnostuksesta tutkimukseen ja omalla persoonalla. Arviot omasta työstä tuntuvat varsinkin yliopistouran herkässä alkuvaiheessa väistämättä henkilökohtaisilta, vaikka ne yrittäisi etäännyttää koskemaan vain "ammattiminää" tai tehtyä työtä. Negatiiviset kokemukset voivat helposti jäädä päälle. Joskus ne voivat jäädä jopa vuosiksi mieleen kummittelemaan, kuormittamaan ja heikentämään jaksamista. Tällaiset kokemukset nakertavat sekä yksityistä että akateemista toimijuutta. Usein arvioinnin kohteena olemiseen liittyy erilaisia häpeän, syyllisyyden ja huonommuuden tunteita, ja paksua nahkaa tarvitaan. Myös arvioijat joutuvat väistämättä tilanteisiin, joissa on pakko sanoa totuus esimerkiksi siitä, että käsikirjoitus ei täytä julkaistavan artikkelin tai väitöskirjan kriteerejä. Siitä huolimatta akateemisen työn tekemisen ei pitäisi edellyttää erityistä paksunahkaisuutta tai kohtuuttoman kritiikin sietokykyä. Kriittistä arviointia on pystyttävä kuitenkin käsittelemään – ja myös antamaan – sillä se on ehtona akateemisessa maailmassa selviytymiseen katkeroitumatta ja jonkinlaisen henkisen tasapainon säilyttäen.

Arviointi on arviointilaji

Akatemiassa toimivia arvioidaan uran alkutaipaleelta asti. Päästäkseen yliopistoon väitöskirjatutkijaksi on täytynyt läpäistä jo monen monta arviointia: maisterintutkielman arvosanan on oltava tarpeeksi korkea, väitöskirjan aiheen tarpeeksi kiinnostava ja omaperäinen, tutkimussuunnitelman tarpeeksi kunnianhimoinen mutta tarpeeksi toteutuskelpoinen, siihenastisen uran tarpeeksi lupaava ja uskottava. Tosin ”tarpeeksi” kiinnostava, uskottava, omaperäinen, kunnianhimoinen, toteuttamiskelpoinen, lupaava ja uskottava väitöstutkimus harvoin enää riittää. Jatko-opintojen rahoituksesta käydään tiukkaa kilpailua, ja tutkijakoulupaidat ovat harvassa. Aivan liian usein menestys edellyttää enemmän kuin tarpeeksi. Uran alussa varsinainen arviointi kuitenkin vasta alkaa.

ESIMERKKI 2: Akateemiseen julkaisuun lähetetyn artikkelikäsitelmän vertaisarviolausunnot ovat ristiriitaiset: arvioija 1 kiittelee, referee 2 tyrmää täysin ja hylkää, koska käsikirjoituksen tutkimusongelma ja tutkimusaineiston konteksti eivät ole hänen mielestään ”kiinnostavia”. Lehti päättää olla julkaisematta artikkelia, koska hylkäävän lausunnon antaneen asiantuntijan näkemystä on kunnioitettava. Kiittävän lausunnon antaneen asiantuntijan näkemyksellä ei ole merkitystä.

Jokaista julkaistavaksi tarkoitettua tutkimusartikkelia arvioidaan yhä tiukemmin kriteerein. Artikkelit on mielellään julkaistava arvostetuissa ja korkealle rankatuissa kansainvälisissä tiedelehdissä, mikä tuottaa esimerkiksi pienillä kielialueilla toi-

- Jos turhaudun arvioitavaa tekstiä lukiessani, mietin, mistä turhautumiseni johtuu. Onko kaikki tekstin vikaa? Onko arviointihetkeni huono? Voiko olla, että olen väärä henkilö arvioimaan kyseistä tekstiä?

- Annan arvioinnille aikaa, luen kriittisen arvioni uudestaan vähän myöhemmin.

Perustelen ja ehdotan konkreettisia korjauksia tai parannusehdotuksia arviointityössäni: MITEN ITSE EDISTÄISIN ARVIOITAVANA OLEVAA TEKSTIÄ?

miville ja marginaalisia aiheita tarkasteleville tutkijoille monesti ongelmia. Ongelmaksi muodostuu myös se, jos vertaisarvioijiksi valitaan asiantuntijoita, jotka eivät itse ole kiinnostuneita arvioitavasta tutkimusalasta tai -alueesta tai eivät esimerkiksi arvosta arvioinnin kohteena olevia teoreettisia eivätkä metodologisia valintoja. Joskus asiantuntija taas on liiankin lähellä tutkittavaa aihetta ja ryhtyy vartioimaan reviiriään. Näitäkin on nähty, eli kyse ei ole spekulatiosta. Nimettömät refereensit saattavat saada hikikarpat otsalle kokeneemmaltakin tutkijalta, eikä akateeminen anekdootti ”Arvioija 2:n” suoranaista häijyydestä ehkä ole täysin tuulesta temmattu.

Asiantuntijoiden lausunnoissa tutkijoiden työn laatua voidaan arvioida enemmän tai vähemmän asiallisesti, eettisesti ja oikeudenmukaisesti, arviointi kun on kuitenkin aina sitä mitä se on: arviointilaji. Lajin luonteen mukaisesti se on todettu vähiten huonoksi tavaksi tehdä tarvittavia päätöksiä ja ratkaisuja esimerkiksi julkaisuprosesseissa tai tutkimusrahoitushauissa. ”Vähiten huono” kertoo silti siitä, että ongelmatonta se ei ole. Yhä useammin onkin täysin vakavissaan ehdotettu, että esimerkiksi tutkimushankerahoituksia voitaisiin mielivaltaisuuden välttämiseksi myöntää hakijoille arpomalla.

ESIMERKKI 3: "As will be clear from the preceding sections [...] this is an outstanding proposal, both intellectually rigorous and of urgent topical concern. Indeed, it is certain that as the results of the research are published, during and after the life of the project, they will receive considerable academic and media attention and may, in the long term, impact upon government policy. [...] This is a terrific proposal that should be funded as a matter of priority."

Hankkeelle ei myönnetty rahoitusta.

Tutkimushankerahoituksen hakeminen on yksi pidemmälle urallaan eh-
tineiden tutkijoiden keskeisistä työtehtävistä, ja niihin liittyvä arviointi
herättää monissa suurissa epäileilyä ja turhautumisen tunteita. Tätä
kirjoittaessa sähköpostiin saapui tieto vuoden 2021 Suomen Akatemian
hakujen tilastoista. Rahoituksen oli saanut noin 14 prosenttia hakemuk-
sista. Säätiörahoituksissa rahoitettujen määrä jää usein reilusti alle 10
prosenttiin. Kilpailu on siis kovaa, ja päätökset tuottavat pettymyksiä,
masentavat ja turhauttavat. Liian monet erinomaisiksi arvioidut tutkimus-
hankkeet jäävät rahoittamatta resurssien puutteen vuoksi. Miksi edes hakea
tutkimusrahoitusta, jos sitä ei myönnetä edes erinomaisiksi arvioiduille
hankesuunnitelmille?

Toisaalta suuri osa yliopistojen tutkimus- ja opetushenkilökunnasta velvoi-
tetaan hakemaan tutkimusrahoitusta, koska saavutettu tutkimusrahoitus
on yliopistojen tuloksellisuuden ja tehokkuuden mitta. Mitä suurempi
hakuvoxyymi hyviä ja erinomaisia hankehakemuksia yksittäisillä yliopis-
toilla on, sitä paremmat mahdollisuudet niillä on saavuttaa himoittua
ulkopuolista rahoitusta. Työntekijöiden pettymykset ja turhautuneisuus,
jopa petetyksi tuleminen tunteet, ovat ilmeisesti pieni hinta yliopistojen
keskenään käymässä kilpailussa. Akateemiset työläiset jäävät valitettavan

usein yksin arvioinnin kokemuksen ja sen pintaan nostamien tunteiden
kanssa. Näiden tunteiden käsittelemiselle ei ole aiemminkaan ollut yli-
opistossa juuri tilaa, mutta uusliberaalin yliopiston henki, jossa kaikki
kilpailevat kaikkien kanssa yhä niukentuvista resursseista, tekee kaikesta
entistäkin vaikeampaa. Tämä on suomalaisen tiedepolitiikan yksi keskei-
sistä ongelmista, tai oikeammin suoranaista vioista.

Arvioijankaan tehtävä ei ole helppo.

*ESIMERKKI 4: Ohjaajalla on kaksi todella lupaavaa ja tasavertaista
väitöskirjatutkijaa, joiden molempien olisi tärkeää saada rahoitus väitös-
kirjansa tekoon välittömästi. Nämä nuoret tutkijat on kuitenkin pakko
asettaa paremmuusjärjestykseen, oli sitten kyse apurahalausunnoista tai
työtehtävää hakeneiden arvioinnista. Ohjaaja pelkää, että kakkoseksi
asetettu jää ilman rahoitusta ja päätyy työttömäksi työnhakijaksi. Va-
linta on siitä huolimatta pakko tehdä. Sekään ei silti varmista rahoitusta
edes ykköseksi asetetulle.*

Akateemisen rekrytoinnin ja henkilöarvioinnin varjopuolia

*ESIMERKKI 5: Kahdessa vakituisen tehtävän täytön asiantunti-
jalausunnossa asetetaan yksi ja sama tutkija kiistatta ykköseksi ja
korostetaan, että tämän rekrytoiminen laitokselle olisi erittäin suositel-
tavaa. Tehtävään valitaan laitosjohdon päätöksellä asiantuntijoiden
kymmenenneksi asettama hakija, jonka kelpoisuuden katsottiin nipin
napin riittävän tehtävään.*

Päätöksestä ei voi valittaa.

Akateemisissa rekrytoinneissa työpaikkaa hakevien tutkijoiden koko tutkimuksellinen tuotanto, opetustaito sekä kyky vastata mitä kummallisimpiin kysymyksiin arvioidaan läpikotaisin. Lopullisista rekrytointipäätöksistä vastaa pääsääntöisesti arvovaltainen virantäyttötoimikunta, joka valinnoissaan joko ottaa tai ei ota huomioon yliopiston ulkopuolisilta asiantuntijoilta pyydettyjä arviointeja ja lausuntoja hakijoiden pätevydestä. Eivätkä asiantuntijalausuntoihin tunnetusti tee aina oikeutta kaikille hakijoille siinä mitassa kuin olisi aihetta.

ESIMERKKI 6: Kauan ja paneutuneesti opetustyötä tehnyt, opetuspalintojakin saanut pitkän linjan sukupuolentutkimuksen tutkija-opettaja on jälleen yhdessä tehtävänäytössä arvioinnin kohteena. Hän pitää opetusnäytteen, yhden lukuisista. Aiemmistä opetusnäytteistä hän on saanut arvosanaksi milloin erinomaisen, milloin hyvin hyvän – ei kuitenkaan koskaan hyvää huonompaa. Tällä kertaa arvosana on tyydyttävä. Perusteluja ei anneta. Myöhemmin selviää, että toinenkin samaa tehtävää hakenut kriittisen sukupuolentutkimuksen tekijänä profiloitunut, samoin pitkän opetuskokemuksen omaava hakija on arvioitu opetustaidoltaan tyydyttäväksi. Kolmas hakija, joka edusti samaa oppialaa kuin raati – jossa ei ollut yhtään sukupuolentutkijaa – sai arvosanaksi erinomaisen.

Akateemisten työpaikkahakujen opetusnäytteet ovat erikoista teatteria ja performanssia, jossa muka-objektiivisesti arvioidaan keinotekoisessa tilanteessa hakijoiden opetustaito. Arvioitavana on tuolloin ihminen kokonaisuudessaan: hänen persoonansa, ulkoinen olemuksensa, äänensä, eleensä ja puhetapansa sen sijaan, että arvioijat keskittyisivät vain pedagogiseen taitoon. Opetusnäytteessä arvioidaan hakijan läsnäoloa ja vuorovaikutustaitoja – opettajana esiintymistä ja opettajan esittämistä, performoimista, ja juuri tämän vuoksi opetusnäytteistä saatava palaute voi mennä erityisen paljon ihon alle. Toisinaan arviointiin vaikuttaa myös opetusnäytettä anta-

van hakijan tutkimuksellinen tausta. Esimerkiksi opetusnäytettä antavan hakijan monitieteinen ja tieteidenvälinen tutkimusintressi saattaa olla disiplinaarisyyden rajoista tarkkojen arvioijien näkökulmasta uhkaavaa ja muodostua siten hakijalle haitaksi.

ESIMERKKI 7: Yliopiston kehityskeskustelussa (nyk. tavoitekeskustelu) vuosia pätkätöitä tehneen tutkija-opettajan tehtävänkuva sekä henkilökohtainen työkokemus, tuloksellisuus ja tehokkuus edellyttäisivät sekä hänen hoitamiensa tehtävien vaatimustason että hänen henkilökohtaisen suoriutumisen perusteella merkittävää palkankorotusta. Kehityskeskustelusta vastaavan lähijohtajan mukaan määräaikaisen työn tehtävänimikettä ei voi muuttaa sen vaatimustasoa vastaavaksi eikä tehtävänimikkeen vaatimustasoa voida nostaa. Laitoksen palkka-budjetissa ei ole varoja nostaa palkkaa edes työntekijän henkilökohtaisen suoriutumisen perusteella.

Palkkausta ei nosteta.

Jokainen yliopiston palkkalistoilla työskentelevä käy säännöllisesti kehitys- ja arviointikeskustelun lähijohtajansa kanssa. Työntekijöiden palkka koostuu vaatimustasosta, joka määräytyy tehtävänimikkeen ja tehtävänkuvan perusteella, ja henkilökohtaisen suoriutumisen tasosta, joka määrittää tehtävän hoidon tuloksellisuuden perusteella. Jokaisen kuuluu siis ansaita palkkansa sekä työtehtäviensä vaatimustason että henkilökohtaisen suoriutumisen eli käytännössä tuloksellisuutensa ja tehokkuutensa perusteella. Näistä varsinkin jälkimmäistä arvioidaan tutkimushenkilökunnan osalta sen perusteella, miten paljon, miten korkeatasoisissa ja miten kansainvälisissä julkaisuissa työntekijä vuosittain julkaisee, miten paljon hän on hakenut onnistuneesti yliopistolleen ulkopuolista rahoitusta, miten paljon ja miten laadukkaasti hän ohjaa ja opettaa ja miten aktiivisesti hän toimii

yhteiskunnallisena vaikuttajana merkittävässä yhteiskunnallisissa organisaatioissa tai instituutioissa. Oman työn jatkuva mittaaminen ja mittauttaminen on uuvuttavaa, mutta omasta työstä tulee taatusti vielä uuvuttavampaa silloin, kun sen taloudellisin mittarein arvioitu arvostus ei kasva, vaikka määrällisin ja laadullisin asetetut tavoitteet on saavutettu tai jopa ylitetty.

Uralla etenemistä arvioidaan myös, kun harkitaan työntekijöiden vakinaistamista tai haetaan dosentteureja. Usein dosenttilausunnot ovat mairittelevaa luettavaa, mutta sellaisiakin tapauksia on, joissa arvioijat ovat todenneet, ettei hakijan tuotanto vielä riitä dosentin arvonimeen, tai se riittää vain täpärästi. Dosentuurihakemuksia voidaan myös odotusten vastaisesti hylätä opetusnäytteiden arvioinnin perusteella. Osaltaan arvioimisen ennakoimattomuuteen vaikuttavat usein yliopistoittain vaihtelevat dosentteureja koskevat vaatimukset.

ESIMERKKI 8: Asiantuntija lausuu arvioitavana olevasta tutkijasta, että tämä kannattaisi määräaikaiseen työsuhteeseen palkkaamisen sijaan ehdottomasti vakinaistaa, sillä tämä on tuottelias tutkija ja arvostettu opettaja, jonka julkaisuprofili on harvinaisen monipuolinen. Tutkija palkataan kahdeksi vuodeksi perusteena määräaikainen projekti, johon tutkija on itse saanut kovasti kilpaillun rahoituksen.

**TUNNISTAN
ARVIOIJANA
OMAN
ASIAANTUNTE-
MUKSENI
JA SEN RAJAT.**

**- Muistan
arvioijana,
että raaka
palaute
saattaa
jopa katkaista
nuoren tutkijan
uran.**

**OLEN
OHJAAJANA/MENTO-
RINA/KOLLEGANA
ITSEÄNI
NUOREMMAN
TUTKIJAN TUKENA
MYÖS ARVIOINTIEN
HETKILLÄ.**

**Jatkuva
tarkkailtavana
oleminen on väsyttävää,
mutta elämä jatkuu.
Muistan, että arvioin-
nista ja sen vastaan-
ottamisesta tulee
rutiinia; arvioitavana
olemiseen tottuu.**

Vakinaistaminen on omanlaisensa ongelma. Usein yliopiston ulkopuoliset eivät voi käsittää, miten yliopistoissa roikutetaan tutkijoita löyhässä

hirressä vuosikausia. Jopa sijaisuuksiin tai määräaikaisiin tehtäviin pyydetään asiantuntijalausuntoja. Näillä ei näytä välttämättä olevan lopulta merkitystä: kun asiantuntija ehdottaa määräaikaiseen tehtävään arvioidun henkilön työsuhteen vakinaistamista, lausunto jätetään niiltä osin huomioimatta. Myös yliopistohallinto voi olla arvaamaton. Kokemusta on nimittäin myös siitä, että jo alkanut vakinaistamisprosessi voidaan keskeyttää johonkin hallinnolliseen seikkaan, ei siis edes vakinaistettavan pätevyuden arviointiin, vedoten. Tällainen tempoilevuus rekrytoinnissa aiheuttaa stressiä, epävarmuutta ja katkeruutta, kuten myös epäluottamusta työnantajaa kohtaan. Nyt, kun apulaisprofessoreista on tullut uudestaan akateemisia uraportaita, kuulemme kauhutarinoita niiden ylimitoitetuista vakinaistamistavoitteista, tiukoista puolivuositaisista arvioinneista ja kollegoista, joita ei ole vakinaistettu arvioinnin päätteeksi, vaan

he ovat joutuneet etsimään töitä muualta. Yleinen epäluottamus yliopistoa kohtaan työnantajana lisääntyy entisestään.

Toisin tekemisen mahdollisuus

Jotta voimme puhua akateemiseen arviointiin liittyvistä moninaisista tunteista, on

voitava puhua myös arvioinnista ja siihen liittyvistä kokemuksista nykyistä avoimemmin. Viime vuosina yhä useampi akateemisen yhteisön jäsen on eri foorumeilla kritisoinut myrkylliseksi koettua arvioinnin perinnettä, eikä akateemisen elämän soisi olevan pelkkää selviytymistä, ei varsinkaan yksin selviytymistä. Olemmekin halunneet tässä kirjoituksessa keskustella arvioinnin kokemuksista ja niiden tuottamista tunteista avoimesti, ja olemme tehneet sen erityisesti, meille läheisestä näkökulmasta: feministitutkijoina, joilla on vuosikymmenien yhteinen kokemus arvioinnista sekä sen kohteina että sen tekijöinä.

Olemme edellä nostaneet keskusteluun omakohtaisia ja kollegojemme kokemuksia arvioinnista ja sen herättämistä tunteista. Pidämme tällaista usein hiljaiseksi jäävän tiedon jakamista toisin tekemisen mahdollisuutena ja feministisenä tekona, joka jälleen kerran todistaa, miten henkilökohtainen on poliittista. Jakamalla tai ”tunnustamalla” epäoikeudenmukaisuuden, häpeän ja alemmuudentunteen kaltaisia, hankalasti käsiteltäviä ja usein kätkeytyviä tunteita herättäviä kokemuksia haluamme tuoda esille, että emme ole syvimminkään satuttavien kokemusten kanssa yksin. Vastaavallaisia kokemuksia samanlaisista epäreiluista tai nöyryyttävistä arvioinnin hetkistä on melkein jokaisella akateemisesta työtä tekevällä. Uskomme, että tällaisten kokemusten jakamisen pohjalta on mahdollista rakentaa tunnustuksellista yhteisöä, joka ei perustuisi riippuvuus- tai valtasuhteisiin ja joka saisi voimaa feministisissä hoivaavissa ja kannattelevissa suhteissa. Uskomme, että se herättäisi myös arviointityötä tekeviä pohtimaan kriittisesti ja tarpeen mukaan myös muuttamaan omia arvioinnin tapojaan. Näin se voisi toimia feministisenä ja jopa queerinä toisin tekemiseen perustuvana voimavarana.

Arviointikokemusten jakamisessa ja reflektoinnissa on hyvä muistaa sekin, että varsinkin rahoitus- ja työpaikkahakemusten arvioinnin yhteydessä myös positiiviset ja positiivisiin tuloksiin johtavat arviot ja päätökset

herättävät tunteita. Usein nämä tunteet voivat olla hyvin ristiriitaisia. Päälimmäisenä on ilo ja helpotus, mutta nopeasti myös päätösten tuottamat jatko-arvioinnin paineet alkavat ahdistaa: miten täytän tästä päätöksestä seuraavat vaatimukset ja (tulos)tavoitteet, entä miten selviän seuraavista arvioinneista? Huijarisyndroomaankin vaipuminen on yllättävän yksinkertaista. Myös suru ja myötätunto ei-valittuja kohtaan heräävät helposti, samoin kuin syyllisyys siitä, että on etuoikeutetussa asemassa, kenties jopa kateuden kohde. Vastuuta jatkon tuloksista kannetaan myös niille, joiden hankkeita ei rahoitettu tai joita ei valittu kilpailtuun akateemiseen tehtävään. Näitäkin tunteita on tarpeellista tehdä näkyväksi ja jakaa.

Vaikka osallistuminen akateemiseen arviointiin siihen liittyvissä useissa rooleissa ei ole helppoa, sen ei tarvitse katkeroittaa. Tässä teemanumerossa juhlintava professori Leena-Maija Rossi on esimerkki ihmisestä, joka on selvinnyt yhdestä jos toisestakin akateemisesta arviointikoetelmuksesta ja säilyttänyt silti työskentelyssään humanin, kannustavan ja hoivaavan otteensa. Arviointityössä hän on pedagogisesti taitava ja muun muassa vastaväittäjänä erinomainen. Hänen edustamansa akateeminen toimijuus palauttaa yliopistoja takaisin *alma matereiksi*. Viimeksi elokuussa Kulttuurintutkimuksen seuran ja Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen kansainvälisessä kesäkoulussa (ks. <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/mutku/oppiaineet/nykykulttuurin-tutkimus/affectivecommunities>) opettajana toimineelle Leena-Maijalle esitettiin kysymys, miten hän on pystynyt säilyttämään valoisan asenteensa välillä hyvinkin myrkyllisessä akateemisessa kilpailussa. Hetken mietittyään Leena-Maija vastasi, että häntä ovat auttaneet työn mielekkyys, kokemus feministisen tutkimuksen merkityksestä sekä kollegat ja tutkijoiden yhteisöllisyys.

Feministisen ja queer-tutkimuksen tekijät ovat usein myös julkisen suurenuslasin alla, ja heihin saatetaan suhtautua epäillen ja heidän ammattitaitoaan kyseenalaistetaan julkisessa keskustelussa ja sosiaalisessa mediassa.

Mutta vaikka heidän pitää osoittaa pätevyyttään erityisen vahvasti, on heillä – meillä! – kuitenkin omien yhteisöjemme tuki. Tällaisten akateemisten yhteisöjen vaalimisessa Leena-Maija on ollut monin tavoin mukana. Siitä suurin sydämin varustettu kiitos. Lisäksi toivotamme lämpimät onnittelut akateemiselle maailmalle siitä, että sillä on tukenaan Leena-Maijan kaltaisia tutkija-opettajia ja että kaikesta välillä epäoikeudenmukaisestakin arvostelusta ja arvioinnista huolimatta myös hänen kaltaisensa tyypit saavat, ainakin välillä, arvostetun, pysyvän aseman yliopistoyhteisössä. Juuri he ovat niitä, jotka siirtävät hiljaista tietoa ja luovat luottamuksen ja arvostuksen ilmapiiriä yhä uusille opiskelijoille tehokkaimmin. Heissä on myös voima toimia toisin, haastaa yliopistoissa nykyisin hallitseva isoveljen valvova silmä ja korvata se *alma materin* hoivalla.

Lähteet

- Foucault, Michel. 2014 (1975). *Tarkkailla ja rangaista*. Suomentanut Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Saarenmaa, Laura. 2007. Tunnustava sukupuoli. Pamela ja Justine puhemyllyssä. Teoksessa *Tunnustus ja todistus. Näkökulmia kahteen elämän esittämisen tapaan*, toimittaneet Heikki Kujansivu ja Laura Saarenmaa. Helsinki: Gaudeamus.